

Інститут Кеннана
Київський проект

ПОЛІТИЧНА СТРУКТУРИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА НАПЕРЕДОДНІ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ

Семінар

Київ 21 липня 2004 р.

Київ
«Стилос»
2004

Семінар і це видання стали можливими завдяки фінансовій підтримці Посольства США в Україні. Погляди авторів можуть не збігатися з офіційною позицією уряду США чи Інституту Кеннана.

Семінар проведено в рамках традиційних семінарів, започаткованих в Україні Інститутом Кеннана для випускників американських програм наукового обміну та українських учених у галузі соціальних і гуманітарних наук.

Редакційна колегія:

Олексій Гарань, професор НАУКМА, випускник програми Інституту Кеннана та програми ім. Фулбрайта

Ілько Кучерів, директор Фонду «Демократичні ініціативи», випускник програми Інституту Кеннана

Костянтин Малеєв, заступник директора Дослідницького центру «Імідж-Контроль»

Ярослав Пилинський, кандидат філологічних наук

Данила Яневський, кандидат історичних наук, директор Інституту політичного моделювання

Політична структуризація суспільства напередодні президентських виборів. – К.: Стилос, 2004. – 32 с.

ISBN 966-8009-39-8

ISBN 966-8009-39-8

© Інститут Кеннана
Київський проект, 2004
© «Стилос», видання, 2004

ІРИНА БЕКЕШКІНА,

старший науковий співробітник Інституту соціології НАН України, науковий керівник Фонду «Демократичні ініціативи», випускниця програми FSA

Вибори президента – будь-які вибори президента, не лише ці – все далі й далі відсувають політичну структуризацію. На відміну від парламентських виборів, коли політична структуризація все таки посилюється, під час президентських виборів навпаки – вона рухається по синусоїді, оскільки кандидати на президентських виборах взагалі не сприймаються як ставленники основних партій. Якщо поглянути на вибори 1994 р., тоді поділ між основними кандидатами визначався як схід і захід. Якщо оглянемося на вибори 1999 р., то комуніст – антикомуніст. У цих же виборах поділ йде на тих, хто за режим і тих, хто проти режиму. Відбувається полярний поділ за критеріями відмінними від партійних, за винятком компартії – хто б там не був кандидатом у президенти від комуністів, його все одно ідентифікують з певною партією і він має підтримку її прибічників. І на минулих, і на нинішніх виборах всі інші партії нівелюються, тому це саме та синусоїда, де структуризація прямує до низу. Якщо говорити про парламентські вибори, то тут діє система блоків, яка теж убила багато партій.

КОСТАНТИН МАЛЕЄВ,

заступник директора Дослідницького центру «імідж-Контроль»

З моого погляду, має місце велика плутанина, що не дає зможи за юридичними партіями бачити реальні партійні процеси.

З юридичної точки зору, партія – це якийсь інструмент або якась інституція в політичній структуризації суспільства, що дає можливість проводити в тій або іншій системі вибори. Сам цей інститут може існувати поза системою реєстрації, поза системою визнання його навіть державою, і навпаки, може бути зареєстрованим. Блок «Наша Україна» є партією – з погляду як парламентської, так і структуризації суспільства, він уже є партією. Те, що він складається з 5 партій або 10, має значення юридичне, у суспільстві він сприймається як окрема партія і виконує функцію окремої партії. У цьому сенсі комуністи, безумовно, є партією. Навіть розпавшись, «ЗаЄду» залишається якимсь квазіпартийним утворенням – конгломерат дрібних фракцій не сприймається населенням як окремі партії.

І президентські вибори, і парламентські показують, що в нас два-три роки існує три партійна система. У парламент увійшла «Наша Україна», її радикальне крило окремо у вигляді Блоку Юлії Тимошенко, пройшла «ЗаЄду» і її радикальне крило окремо у вигляді СДПУ(о), пройшла пари лівих – комуністи й соціалісти (хто з них чиє радикальне крило, отут важче сказати, але вони представляють якусь окрему лінію). На президентських виборах маємо тих же представників – представників від «Нашої України» й представників від соціалістів і комуністів. Всі інші з ними не конкурують. В очах суспільства всі інші не мають реальних шансів навіть заявити про себе, як про представників такої чинності. Я вважаю, що структуризація відбувається. Те, що має місце невідповідність структуризації юридичним реаліям – це інше питання. Те, що в нас 100 партій, мене не хвилює – їх насправді 6. Але ця структуризація не знаходить відбиття в юридичній структуризації, юридичного відбиття реальної політичної структуризації суспільства не відбувається. «Наша Україна» є партією в очах більшості населення, і саме це робить її партією, а не наявність або відсутність посвідчення, що це партія.

ВОЛОДИМИР ФЕСЕНКО

голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента», випускник програми IREX

Чи збережеться «Наша Україна» повноцінною партією, якщо піде Ющенко?

КОСТАНТИН МАЛЕЄВ

Ні. Хоча вона може бути перейменована, може розпастися й зібратися знову. Навіть якщо піде Ющенко, але на наступних виборах постане якась сила, що представлятиме Ющенка і те оточення, що є зараз, і воно виконуватиме функцію «Нашої України». Є якась частина населення – 20–23 %, які їх підтримують, з одного боку, і є частина супротивників, які в них бачать ворогів, з іншого боку, але й тим, і іншим наявність якоїсь сили допомагає орієнтуватися в політичному ряді, і це робить їх партією. Чи піде Ющенко, чи буде це називатися «Наша Україна» або «Сила народу» – це вже питання вторинне. Питання в тому, що суспільство структуроване таким чином, що тут хтось повинен бути.

ВОЛОДИМИР ФЕСЕНКО

Я згоден з попередньою тезою. Є кілька вимірів процесу політичної структуризації. Ми тільки що говорили про партійну ідентифікацію. Уточнили, що є партії де-юре і де-факто. Під партіями розуміються якісь політичні суб'єкти, у тому числі виборчі блоки, або політичні сили, що представляють той або інший ідеологічний табір. Тут є свої нюанси і я пізніше про них говоритиму.

Необхідно співвідносити партійну ідентифікацію з ідеологічною ідентифікацією. Між ними був поставлений знак рівності. Мені здається, що це не зовсім коректно. У нас політична структуризація не відбулася, і це пов'язане з ідеологічною структуризацією суспільства. Значна частина нашого суспільства ідеологічно не визначилася – близько половини членів суспільства перебувають на роздоріжжі. Навіть серед тих, хто визначилися, ми бачимо певну нестійкість ідеологічних орієнтацій. В 2002 р. збільшилося число прихильників соціал-демократичного ідейного напряму, але не збільшилося число прихильників відповідних партій. Це говорить про те, що прихильники соціал-демократичних ідей не мають стійких ідеологічних орієнтацій. З тих чи інших міркувань вони зробили вибір на користь соціал-демократичних ідей. Однак пізніше захиталися. До того ж ідеологічна ідентифікація не збіглася з партійною. Якщо ми подивимося на правий табір, побачимо точно такі ж суперечності. Наприклад, національно-демократичний табір. Його прихильників – десь

9–10 %, за «Нашу Україну» голосують близько 25 %. Отже, суспільство ідеологічно не структуроване, структуризація не відбулася, вона все ще триває.

Не відбулася і партійна ідентифікація. Хоча з погляду політичної структуризації, звичайно, наше суспільство виглядає більш досконало, ніж у плані структуризації ідеологічної. Справа в тому, що партійна система за основними своїми параметрами досить стійка: є суб'єкти, що представляють лівий табір (КПУ, СПУ), є суб'єкти, які стійко представляють правий табір, як у персональному вираженні, так і в партійно-політичному, і є ряд центристських організацій. За останні 5–7 років політичних змін не відбулося.

Залежно від результату президентських виборів ситуація може змінитися. Якщо на виборах перемагає Янукович, ситуація змінюється менше – центристський провладний табір в основному зберігається, при цьому тенденції його розвитку поки не визначені. Можлива його консолідація – заразок можна взяти досвід російського проекту «Єдина Росія» і створити об'єднану консолідовану партію влади, що уже в юридичному сенсі буде партією. Суперечності усередині цього табору можуть посилитися, і збережеться нинішня ситуація, а можливо, і ускладниться. Якщо роль партії влади на себе спробує взяти Партия регіонів, то це може привести до видавлювання або ослаблення ряду нині існуючих партійних проектів, наприклад Трудової України. Ліві збережуться. Я думаю, збережуться в основному праві партії і, хоча поразка на виборах може істотно на них вплинути, що призведе до істотного скорочення їхнього впливу. Я думаю, що роздробленість правого табору теж зберегтися.

Якщо перемагає Ющенко, перспективи подальшого розвитку й трансформації партійної системи теж досить невизначені. Найбільше невизначеність стосуватиметься центристського, нинішнього провладного табору, тому що представники цього табору змушені будуть перепозиціонуватися. У цьому плані найбільш стійкими можуть бути позиції есдеків. Однак вони виявляються й найбільш уразливими, оскільки саме проти них буде спрямоване вістря критики, я думаю, не тільки критики. Чого вони зараз побоюються нової влади? Бо вони можуть стати жертвою цієї нової влади. Тому модель поведінки есдеків у цьому випадку до кінця не ясна. Десять рік тому я брав участь у конференції, присвяченій лівому руху. Там ряд представників

середнього менеджменту есдеків говорили, що для них перехід в опозицію може бути навіть вигідним. Бойтесь цього олігархат, верхівка, оскільки бояться втратити олігархічний інструментарій використання влади для збереження своєї власності, примноження її, а відповідно – посилення свого впливу. А от середній менеджмент справедливо вважає, що якщо вдастся зберегти хоча б частково партійні структури, вони можуть виступити в ролі найбільш організованої опозиції щодо президента Ющенка. Такі міркування у них є, і я думаю, що якщо їм удастся таке зробити, то, як це не парадоксально, ті ж есдеки можуть виграти від перемоги Ющенка, частково можуть виграти. Вони можуть залисти на свій бік частину деморалізованого центристського табору, який у перспективі може зруйнуватися. Збережуться Партия регіонів. У цьому випадку, я думаю, вони постараються автономізуватися, зміцнити свою базу в Донбасі, можливо в ряді інших регіонів, і вже із цих стартових позицій спробувати претендувати на успішний виступ на парламентських виборах. А от доля інших центристських партій не визначена.

Ми даремно недооцінюємо можливість реанімації на наступних парламентських виборах неідеологічних проектів. Частина цих неідеологічних проектів збереглася в рамках нинішньої національної структури. Нехай вони й не дуже впливові, але вони існують. Мається на увазі партія зелених. У них є досить стійке ядро, десь 1–2 %, що можна спостерігати під час опитувань. Правда у них дуже слабка регіональна й інституційна структури, але в принципі вони мають потенціал для успішного виступу на наступних виборах, оскільки зміниться формат ідеологічних суперечностей. Зараз це боротьба прихильників і противників режиму Кучми. Водночас виникне нова ситуація, буде формуватися нова вісь ідеологічних суперечностей між новою й старою владою. З цього погляду ті сили, які зараз можна позначити як претендентів на роль третьої сили, саме на парламентських виборах 2006 р. можуть використати цю ситуацію, зіграти на ній, тим більше, що відбудеться досить істотне відновлення електорату, десь 17 %. Орієнтуючись на голоси молодих виборців, на голоси значної частини дейдеологізованих виборців, і враховуючи основну, ще не сформовану, суперечність у політичному житті країни, ці нові проекти або старі неідеологічні проекти можуть досить успішно виступити.

І остання теза, дуже важлива. Для політичної структуризації нашого суспільства велику роль відіграватиме характер і тенденції формування політичних коаліцій. Насправді коаліційність – це одна з найважливіших складових у процесі політичного структурування українського суспільства. Справа в тім що, як усім очевидно, жодна політична сила нині не в змозі домогтися абсолютної перемоги на парламентських виборах, і дуже важко домогтися перемоги на президентських виборах. Тому й формуються широкі коаліції під конкретну особистість можливого глави держави, звідси й необхідність коаліціонування. Це буде домінуюча тенденція. Питання полягатиме в тому, чи відбудеться трансформація блоків у більше стійкі і юридично оформлені політичні сили – у партії або в більш стійкі та юридично оформлені коаліції. Для цього потрібно вносити відповідні зміни в законодавство, щоб виборчі блоки існували не тільки на період виборчих кампаній, але і в період межвиборного циклу. З іншого боку, наскільки успішним буде це коаліціонування й наскільки воно буде стійким? Якщо ті коаліції, які вже зараз оформилися за останній виборний цикл 2002–2004 рр., збережуться, а це насамперед центристські коаліції й коаліція правоцентристська навколо Ющенка, то тоді ми можемо говорити про оформлення нинішнього стану партійної системи України. А може бути й так, що значною мірою відбудеться відновлення структури партійної системи, і президентські вибори нинішні й парламентські вибори наступні стануть установчими виборами, тобто певним рубежем істотних змін у розвитку партійної системи.

І в цьому зв'язку хочу наголосити ще на одному важливому моменті, пов'язаному з коаліціонуванням. Навіть якщо врахувати, що й праві, і центристи будуть формувати свої коаліції, їх буде недостатньо, щоб одержати більшість у парламенті. І постає питання, з ким же «Наша Україна», у разі перемоги Ющенка, формуватиме нову парламентську більшість. З Морозом? Цього недостатньо на щастя нинішньої парламентської більшості. Наскільки буде стійкою ця парламентська більшість, наскільки воно зможе відіграти стратегічну роль і, відповідно, вплинути на державну політику, на подальшу структуризацію як парламенту, так і в цілому політичної системи країни. Якщо ж цього не станеться, а, припустимо, переможе Янукович, то знову ж таки постає питання, як в разі перемоги Януковича відбувати-

меться коаліційний процес. Я можу припустити як гіпотезу, що навряд чи вони будуть створювати такі широкі й демократичні коаліції, не на словах, а на ділі, звичайно ж. Швидше за все, вони спробують роздрібнити як правий, так і лівий табір, і відітнути як зліва, так і справа потенційних союзників для свого табору. Почасти цей процес уже почався через перекупування якихось партійних проектів, через поступове втягування у свою орбіту. Якщо ж Янукович переможе, ця тенденція, я думаю, посилиться. Виходячи із цього, можемо зробити висновок, що в принципі президентські вибори в плані подальшої політичної структуризації досить поліваріантні. Набір можливостей, перспектив і тенденцій розвитку досить широкий, як у випадку перемоги одного, так і у випадку перемоги іншого кандидата. Поки що наша і партійна система, і в цілому політична система є нестійкими, не цілком стабільні, однак ядроожної, каркас уже сформувалися, і зміни відбуватимуться на сформованій основі.

КОСТЯНТИН МАЛЕЄВ

Питання про ідеологічну і партійну самоідентифікацію потребує додаткового вивчення. І ми повинні цим зайнятися. Складність полягає в тому, що, запитуючи людину до кого вона тяжіє, до соціал-демократів, лібералів чи до когось іншої, ми не враховуємо, що для багатьох ці поняття не несуть чіткого змістового навантаження.

ВОЛОДИМИР ФЕСЕНКО

Формально, так. Згодний.

КОСТЯНТИН МАЛЕЄВ

Тобто, коли людина говорить, що вона соціал-демократ, це означає, що їй здається, що слово «соціал-демократ» пристойне. Водночас це жодним чином не відображає її ідеологічну самоідентифікацію. Тому, я хочу сказати, голосування за ту або іншу партію в тому або іншому таборі набагато більше виражає ідеологічну самоідентифікацію, ніж відповідь на питання, чи є ви націонал-демократом.

ВОЛОДИМИР ФЕСЕНКО

Я абсолютно згоден. Якщо ми хочемо виявити реальну, змістову ідеологічну ідентифікацію по конкретних позиціях, пропустимо ставлення до конкретної моделі економічних реформ, побудови економічної системи, політичної системи, ставлення до приватизації землі, зовнішня політична орієнтація та ін. то повинні побудувати більш точну ідеологічну картину, тобто картину ідеологічної ідентифікації. Але чому все-таки важливо враховувати зовнішню, формальну ідеологічну ідентифікацію? Справа в тому, що все-таки існує орієнтація на ці лейблы, а раз люди себе орієнтують, нехай іноді навіть поверхово або формально, однак ці ідентифікати можуть спрацьовувати при виборі конкретних партійних проектів. Нехай не повною мірою, а частково, але це може бути одним із факторів вибору, тому ми повинні це враховувати.

КОСТАНТИН МАЛЕСЬ

Питання про ідеологічну і партійну самоідентифікацію не таке просте, воно досить проблематичне. Насправді партійна самоідентифікація набагато більше виражає ідеологічну.

Інше питання: визначення центристів як «провладного табору» у мене якось завжди викликає сумніви. Які ж вони центристи? Куди вони всі подінуться, якщо Ющенко переможе? У тім то й фокус, що вони зовсім не центристи. Наприклад, СДПУ(о) просто є радикальною партією. Більше того, ця радикальна партія в наших умовах і в своєму сенсі вкрай небезпечна й саме тому живуча. Вона набагато більше радикальна, ніж «Наша Україна», набагато більше радикальна, ніж СПУ і навіть комуністи. СДПУ(о) екстремістська партія. Адже партія, що вимагає поширити досвід Мукачевого на всю країну, у буквальному значенні є екстремістською.

ВОЛОДИМИР ФЕСЕНКО

Відповідаю. Стосовно СДПУ(о) значною мірою згодний. Справді методами політичних дій, і взагалі багато в чому вона є радикальною й почести навіть екстремістською партією, хоча сама її структура, набір членів, які в ній перебувають, не зовсім відповідають статутному визначеню. Навіть своїм спілкуван-

ням з тими представниками середнього менеджменту, яких я бачив, і в Харкові знаю багатьох, хто в ній бере участь, можу сказати, що поведінка верхівки СДПУ(о), позиція, погляди, ідеї прихильників і менеджерів цієї партії на середньому й нижчому рівні все-таки далеко не збігаються.

А тепер щодо центристських партій. Я думаю, що ситуація не така проста, як Ви описали. Що таке центризм у наших умовах? Хто голосує за так звані центристські партії? Це люди, виборці, які для себе відкидають як лівих, так і правих. У цьому разі має місце негативна ідентифікація, негативна мотивація вибору – не позитивна, коли люди свідомо вибирають конкретну політичну силу. Вони спочатку відкидають представників як правих, так і лівих, а потім уже починають вибирати з тих, що залишилися «центрістських» партій, які їм по духу ближчі. Або діють за принципом регіональної ідентифікації, скажімо Партія регіонів. Може бути, що вони знаходять якісь точки дотику з тими ж есдеками або ще з якоюсь іншою політичною силою. Це можуть бути і не ідеологічні проекти. Ті у кого немає стійких ідеологічних орієнтацій – оце і є центристи в наших умовах. Я маю на увазі виборців. І от ця група, вагома група виборців, близько 30–35 % нікуди не дінеться після президентських виборів. Вони так само будуть заперечувати як лівих, так і правих. Серед цієї групи дуже багато людей, які свідомо не приймають Ющенка. Треба враховувати, що їхнє ставлення до Ющенка навряд чи істотно зміниться після президентських виборів. Це один вимір центризму на рівні ідеологічному, а тепер вимір політичний. Хоча наші партійні проекти можуть зазнати трансформацій, вони в кожному разі будуть орієнтуватися на думки, позиції, орієнтації виборців, тобто на ці 30–35 % будуть орієнтуватися представники нинішніх центристських партій. І я можу сказати, що той же Кушнарьов, наприклад, прекрасно, реалістично оцінює ситуацію. Інша справа, що він бачить її проблемність, що реально значно менше центристських партій претендуватимуть на цей відносно обмежений електоральний сегмент, ці 30 % голосів. Задання полягає в тому, щоб не розтягти цей сегмент по 1–2 %, втримати його і потрапити в парламент. Ось чому я вважаю, що вони будуть іти шляхом коаліціонування. Але центристський сегмент збережеться, безсумнівно. І збережеться той або інший набір центристських партій. Для мене в цьому теж немає ніякого сумніву. Інше питання, які

трансформації відбудуться в цьому таборі, залишиться він провладним або він формально перейде в якусь опозицію, або відбудеться така трансформація, за якої частина центристського табору перейде в опозицію до нового президента Ющенка, а частина приєднається до нього.

АНДРІЙ ЄРМОЛАЄВ,

директор Центру соціальних досліджень «Софія»

Колеги прийшли до дискусії стосовно центризму. Однак першою постало проблема політичної структуризації. На мій погляд, справді ще рано говорити про те, що в суспільстві розгорнулася політична структуризація за чіткими ідеологічними параметрами, тобто, грубо кажучи, виборці – соціалісти, виборці – комуністи, свідомі, віруючі, і т.д. Але має сенс говорити про те, що в останні кілька років розгорнулася своєрідна локалізація інтересів і симпатій, у суспільстві сьогодні вже є якісь своєрідні локальні меншості у форматі страт, в форматі окремих станів і класів і т.д. І я згодний з тезою про те, що наявність десятків розгорнутих політичних проектів, які зараз стійкі й не вмирають через місяць після реєстрації, а живуть і так би мовити, здобувають вагу, іміджеву вагу.

Більше того, хочу звернути увагу на той факт, що Україна відрізняється від Росії, що пройшла 12-літній цикл і потрапила у пастку існування єдиної партії, що поглинула собою всі попередні політпроекти, змушуючи їх, хочуть вони цього чи не хочуть, виходити на такий напівдворянський варіант придворних партій і фактичної відсутності плюралізму. В Україні все-таки інша політична ситуація. Ми маємо справу, як мінімум, з півтора – двома десятками політичних проектів, у яких є, хоч не велика, але своя електоральна база, це по-перше.

Крім того, зверніть увагу на ще один момент – у нас з початку передвиборної кампанії немає конкуренції національних лідерів, що мають свою абстрактну електоральну базу. У нас кандидат – це кандидат коаліції, у тому розумінні коаліції, що це спроба створити союзи локальних меншостей або союзи структур, які мають хоча б мінімальні, але свої локальні електоральні бази – тих, хто визначився хоч би із симпатіями. І ці симпатії досить стійкі в часі, у просторі й політично позначені.

Я згодний з тим, що якби зараз відірвати бренд «Наша Україна» від Ющенка, то постраждали б політики, які цей бренд «приватизували». Але від зворотного, уявіть собі, якби раптом, наприклад, все націонал-демократичне крило з якихось невідомих причинах відійшло б від цього блоку. Звичайно, обвалу рейтингів не було б, але частина виборців відпала б, напевно. Адже зараз образ Ющенко збірний для електоральних меншостей. Те ж саме стосується і Януковича. Тому, на мій погляд, феномен цих кандидатів справді відображає той факт, що зараз українське суспільство ввійшло в етап локалізації інтересів і симпатій і назад уже дороги немає. Всі спроби створити нові мегапроекти приречені – «ЗаЄду-3» неможлива, «Наша Україна-4» теж неможлива. І той факт, що через інтриги, ще якісь нюанси, вони партізували бренд «Наша Україна», на мій погляд, історично теж не випадковий. Вони змущені були рятувати бренд, тому що в «Нашої України» є електорат, який має дуже асоціативно освоєний набір критеріїв, і це не «Сила народу», це – «Наша Україна».

ДАНИЛО ЯНЕВСЬКИЙ,

кандидат історичних наук, директор Інституту політичного моделювання

Чи не вважаєте ви, що процеси, які відбуваються навколо Януковича є спробою структуризації?

АНДРІЙ ЄРМОЛАЄВ

Якщо вибори 2004 р. проходять під прапором спроби консолідувати локальні електоральні меншості, що мають свої симпатії, то наступне завдання, що буде поставлене будь-яким переможцем – це питання нових політичних проектів і нових коаліцій, які повинні будуть функціонувати відповідно до декількох вимог, які до цього просто не існували в політиці. По-перше, більш чітке ідеологічне позиціювання. Тому що локальний інтерес потребує чіткої формули вираження. Якщо до останнього часу соціал-демократи, як зазначав колега, були просто привабливим словом, то з якогось моменту це питання вже політичної партії. Що це означає? Соціал-демократія – це практика Медвед-

чука чи щось інше? Це перший момент, що автоматично постає після президентських виборів.

Другий момент – це професіоналізація політичних проектів. Зверніть увагу, що за останні два-три роки ми пройшли період від, умовно, державної номенклатури, що малювала собі політичну структуру за підручником, а потім пропонувала й розраховувала, що вибoreць щось довідається, а вибoreць нічого не дізнавався. Зараз, за кілька цих років, у нас склався досить стійкий, широкий ешелон політиків-професіоналів. Тобто тих, хто вважає політичну й публічну сферу діяльності своєю професійною сферою, хто є професійним законодавцем, професійним формулятором якихось політичних змістів – те, чого не було раніше. У цих командах також відбувається внутрішній, стихійний процес, внутрішня структуризація, а виходить, якщо хочете, структуризація політичного класу. Ми колись з колегами жартували, що для політолога зараз унікальний час, оскільки є завдання структуризації всіх партійних політичних проектів.

Що це означає? Ми нині перебуваємо в парадоксальній ситуації, коли одні політичні команди, у практиці своїй, наприклад, є соціал-демократами, але ідеологічно формулюють позицію, скажемо, ліберальну. Одночасно ліберальні бренди містять структури, які ніякого відношення до ліберальної практики не мають. І разом з тим існують структури, у яких добре напрацьована креативна база, але вони не реалізують цю політику як політику ліберальну. Отож парадокс полягає в тому, що, можливо, наступний період буде періодом вимушеної пошуку. Я можу це проілюструвати на прикладі партії, до якої маю деяке відношення, – НДП. У плані практики найбільш адекватна команда для цього завдання – це команда Матвієнка. У плані бренда, пан Костенко приватизував «Народну Партію», нічого не роблячи на цьому поприщі в принципі. Разом з тим, креативно йде робота, і я за це відповідаю. Проблема в іншому – політменеджмент та інтереси структури не відповідають тому, що повинна робити народна демократія в Україні. І таких парадоксів у всіх флангах багато. Зараз ця локалізація тільки починається – просто вибори президента не проходять у форматі партійних або коаліційних, вони проходять у персональному форматі. Інша справа, що кандидати змушенні, шукаючи підтримки, створювати коаліційні формати. Після виборів, як би там не було, цей процес акти-

візується, і буде або стихійним, або свідомо поставленим цільовим завданням.

І другий момент. Чи зміниться формат існування політичних проектів і партій? Можливо багато в чому зміниться, бо ж публічна політична сфера була сконцентрована тільки в центрі, тобто вибори в парламент, боротьба за склад Кабінту, багато чиновників стали, так би мовити змусили, відкривати партійну приналежність, що остаточно заплутало виборця: учора з телепередач він знов когось як чиновника, а сьогодні – він партієць. Отож у форматі 2004–2006 рр. публічна політична сфера буде активно розвиватися в регіонах і в регіональних представницьких органах влади. І це означає, що будуть змінюватися й принципи організації, і способи роботи, способи діяльності політичних проектів. Партії будуть змушені працювати на рівні самоврядування, а виходить, будуть працювати з інститутами самоорганізації суспільств. Будуть змушені працювати у форматі представницького мандата не тільки в центрі, де мандат виконував функції даху для бізнесу, але і як жива довіра з конкретним виборцем в окрузі.

І останнє. Можливо, не в плані юридичному, а в плані інституціональному, вибори 2006 р. будуть розгорнатися як вибори українських демократій, бо з одного боку є ґрунт, очікування й вимоги до нових політичних проектів, з іншого – ми підемо по шляху активної реструктуризації політичних проектів. Можливо, 2006 рік буде переломним у плані переходу від локального інтересу до початку ідеологічної самоідентифікації локальних меншостей, коли з'являться стійкі бази у конкретних політичних проектів, стійкі буквально, у плані становому, у плані соціальних страт і, відповідно, інтересів і програм соціальних страт.

Насамкінець хочу запропонувати ряд висновків, які, можливо, будуть цікаві з погляду продовження розмови. Які будуть наслідки, очікувані наслідки, президентських виборів? По-перше, варто враховувати, що стопроцентно ми висвітимо ефект соціально-політичного відкату від кандидата-переможця. Будь-який переможець розчарує, причому він розчарує еліту, виборця, що у другому турі в останній момент визначився. Це не залежить від нашої волі й нинішніх симпатій. По-друге, хочемо ми цього чи ні, але буде даний потужний поштовх для формування досить організованих і самодостатніх політичних сфер ді-

яльності в регіонах, тобто почнеться політична регіоналізація. Це пов'язане з тим, що за останні 10 років склалися адміністративні, політичні команди, які зараз страшенно переживають за свою долю і, швидше всього, вони будуть боротися за свій статус і місце передусім органах місцевої влади. Отже, вони будуть політизуватися. Вони будуть іти в облради, вони будуть чинити опір, створювати свої проекти, або включатися в проекти центру, які до цього ім були не цікаві, і займати більше чітку, а не чиновницьку позицію. І я думаю, починаючи з 2005 р. варто очікувати формування нових економічних центрів, які теж серйозно впливатимуть на політичне життя й теж стануть факторами подальшої політичної структуризації суспільства й настроїв. Насамперед, маю на увазі земельну реформу, і говорю про формування нових регіональних торгових центрів, які поступово застосують у Києва й фінансовий потік, і товаропотік і потік послуг.

ОЛЕКСІЙ ГАРАНЬ,

*професор НАУКМА, випускник програми
Інституту Кеннана та програми ім. Фулбрайта*

У мене є питання. Перше по феномену НДП, бо мені здається досить показовим, що НДП спочатку намагалася зайняти ось таку позицію посередині, були якісь коливання, але зрештою таке враження, що все-таки дали свисток і Пустовойтенко змушений був зробити остаточний вибір. Якщо можна, трохи поясніть, що за цим стояло. Чи були взагалі сподівання на те, що все таки НДП зможе зайняти свою якусь самостійну лінію і яку?

І друге. В контексті попередніх зустрічей, я маю на увазі попередні заяви про чесні вибори, які приймались, чи були якісь кроки далі в цьому напрямку і як це зв'язати з перебігом цієї кампанії? Бо ми тоді говорили про необхідність подальших кроків. Власне, що далі?

АНДРІЙ ЄРМОЛАЄВ

Стосовно першого. Справа в тому, що дійсно є чимало процесів, які залишаються зараз за кадром. Завдяки певним крокам дуже обмеженого кола осіб – самого Пустовойтенка і кількох депу-

татів, які на себе концентрували увагу, створений був ефект, що НДП в цілому має якусь чітку позицію як цілісний суб'єкт. Насправді ситуація в партії набагато складніша. Там, як мінімум, є три тенденції, одну з яких було досить легко відслідковувати завдяки ЗМІ, заявам і т.ін. Була монополія лідера, який намагався використовувати бренд НДП і свій статус задля певної політичної гри, але були й дві потужні течії в самій партії, які взагалі блокували будь-яку можливість остаточного вибору для партії. В першу чергу є дуже потужний і впливовий прошарок партійців, особливо партійців-функціонерів, які з самого початку блокували будь-яку самостійну лінію НДП. Вони були зацікавлені відразу в грі на владу, наприклад, пан Кушнарьов і таке інше, і їх позиція дуже відверто про це свідчить. З іншого боку, особливо на рівні регіональних організацій, симпатії були на боці опозиції – були симпатії і до Блоку Юлії Тимошенко, і до колишнього лідера Матвієнко і його партії Собор. До речі те, що постійно йшли оці дискусій, чи будуть вони разом з Ющенко чи окремо, теж нас буквально фрагментували по окремих організаціях – з ким дружити, кого підтримувати. Ну і звичайно дуже потужний був потенціал симпатій до Ющенка, особливо у регіональних організаціях центру і західної України. У підсумку, коли почався звал, Пустовойтенко пішов найпростішим шляхом, це не є секрет.

Щодо ініціатив, які пропонувались на круглому столі, то в принципі неформально ми дуже швидко отримали сигнали щодо відношення до ідеї про меморандум. Від лівих був сигнал, зараз він підтверджений, вже іде інформація по Інтернет, що вони не збираються ні з ким нічого підписувати, навіть між собою комуніти і соціалісти. Це сигнал того, що вони не зацікавлені в цьому форматі працювати, іх не цікавить згода з владою чи змова з опозицією. Що стосується Ющенка, то нам позиція його команди була зрозуміла ще до семінару, оскільки ми вели переговори, та за кілька днів до наміченого семінару було опубліковано окрему заяву чи Хартію, вона називалась «Про чесні вибори». А у неформальній розмові, повірте мені, я був в одній ситуації на досить впливовому рівні, коли просто було сказано, що «ми нічого не будемо підписувати, все це гра, і ми в це не віримо» і таке інше. Щодо реакції на меморандум з боку партій влади, то наскільки мені відомо, трудовики, НДП і Аграрна партія зараз підтримали меморандум. Це я про намір, що вони візьмуть проект запропонований експертами, підпишуть і запропонують

підписати іншим в тому форматі, як він у нас існував на момент виставлення. Але меморандум на сьогодні, фактично, тема вичерпана. Куди цікавішою є проблема пакту про політичну стабільність і розвиток.

ДANILO ЯНЕВСЬКИЙ

Є питання. Ми встановили, що у нас структуризація відбувається в суспільстві в плані ідей чи напрямків і торкнулися професійного плану в області політики. Ви казали, що сформувався певний прошарок професіоналів в політиці, які нічого не вміють, крім бути народними депутатами. Проте в електоральному значенні в країні є 6-7 політиків. Як пояснити з вашої точки зору цей якісний розрив, цей парадокс?

АНДРІЙ ЄРМОЛАЕВ

В першу чергу, це проблема повної монополії на інформаційну сферу. Немає трибун для трансляції публічної політики зараз, не зважаючи на те, що Україна зовні виглядає досить розвинутою інформаційною державою – 15 каналів, безліч регіональних хвиль FM і таке інше. Це, мені здається, головна зараз вада нашої політики. Зверніть увагу, як тільки політик починає близмати, навіть якщо він був не дуже заангажований, він набуває певної популярності – просто сама концентрація уваги на будь-яке нове прізвище надає електоральний ефект. Проблема полягає в тому, що більшість наших ведучих політиків не мають реальних можливостей активно і постійно бути присутніми інформаційно, хоча це професійні вимоги до них. І другий момент – це питання локалізації політичної сфери. До останнього часу політична сфера була локалізована лише центральними органами влади і, відповідно, публічна робота провадилася навколо цього, але я переконаний, що ривок буде зроблено, коли почнеться регіоналізація політики. На сьогодні у нас фактично регіональним центром політичним був хіба що іще Крим.

ОЛЕКСІЙ ГАРАНЬ

Теж скажу кілька слів, реагуючи на деякі тези, які тут уже були висловлені про те, що вибори президента не сприяють

структуризації суспільства. В принципі ми бачимо, що у нас начебто так воно і відбувається. Однак, ми можемо подивитися на досвід інших країн. Взагалі, щоб бути обраним президентом, кандидату треба, зрозуміло, перейти через усі ці партійні межі і т.ін. Доречи, коли у Франції біла запропонована модель прямих президентських виборів, спочатку говорили про те, що це не буде сприяти партійній структуризації суспільства. Для Франції це була величезна проблема – власне структуризація. Що вийшло в кінцевому підсумку? В кінцевому підсумку вийшло, що у Франції зрештою відбулася структуризація суспільства, а саме відбувся поділ на два блоки, тобто Франція від роздрібленої системи фактично перейшла до двоблокової. Чому? Тому що президенти змушені були спиратися на певні групи, і оскільки президент обирається в другому турі, це призводило до блокування і до того, що зрештою сформувалася реально двоблокова система.

Тепер щодо нашої реальної ситуації. По термінах тут уже виникла дискусія. Я погоджуєсь звичайно з тим, що націонал-демократ не дорівнює слову «правий», і я не є прихильником взагалі використання слова «правий» в нашій термінології, тому що я думаю, що це нам просто нав'язується. Ми постійно чуємо «праві» і «крайні-праві». Я пропоную називати їх « правоцентристи » і « праві », бо це більше відповідає дійсності. Я не думаю, що ту саму Нашу Україну можна назвати суто правим блоком, це більш схоже на якусь правоцентристську структуру. СДПУо – це якісь центристи чи лівоцентристи. Звісно, стосовно цього можна дебатувати.

Якщо говорити по перспективі центристських партій, тут уже були деякі сценарії – що буде, якщо Ющенко переможе, що буде якщо Янукович переможе. Дійсно, якщо Ющенко переможе, я думаю, перед центристами просто постане питання самовизначення, а соціал-демократи дійсно опиняться в цікавій ситуації. Тобто тут я погоджуєсь з Фесенком, що для них може дійсно відкритися шлях якоїсь еволюції в бік власне соціал-демократії, і це буде позитивним явищем. Тепер візьмемо іншу ситуацію – перемога кандидата влади. Що трапиться тоді з центристськими партіями? Один сценарій є оптимістичний. Він полягає в тому, що все-таки Україна – не Росія, центрів прийняття рішень більше ніж один, і навіть якщо Янукович перемагає, інші будуть намагатися його збалансувати – Медведчук, інші менші олігархи. Тобто все одно буде спроба якось зберегти більш-

менш плюралістичний спосіб прийняття рішень. Інша річ, що з цього вийде. Тому що тут уже говорили, що є такий сценарій, що в регіонах буде своє політичне життя. Я думаю, що не треба недооцінювати дійсно небезпечну тенденцію, що це буде спроба сповзання повз тероризм, і я погоджуєсь з точкою зору, яка тут пролунала, що тоді влада – той самий Янукович – почне штучно дробити всіх, хто не є партією регіону.

АНДРІЙ ЄРМОЛАЄВ

Це буде. Але це пройде дуже швидко. Вони просто, як то кажуть, звалиться.

ОЛЕКСІЙ ГАРАНЬ

Чому звалиться?

АНДРІЙ ЄРМОЛАЄВ

Кучма розколов всіх. І ми досі пожинаємо ці плоди.

ОЛЕКСІЙ ГАРАНЬ

Розколов не розколов, але є феномени нашої країни і збережених потужних комуністів.

Я просто пам'ятаю ситуацію після виборів 1998 р., коли для того, щоб спікером став кандидат НДП Бандурко, не вистачило 4 голосів. Тобто була абсолютно реальна ситуація, щоб спікером став правоцентрист, натомість ми отримали невідомо кого Ткаченко. І це була гра влади, було зрозуміло, що президент просто не захотів посилення НДП. Чи буде це в ситуації, якщо президентом, скажімо, буде Янукович? Гіпотетичне питання.

Тепер я хотів би торкнутися питання меморандуму про чесні вибори, хоча воно прямо стоїть у темі нашої нинішньої розмови. Зрозуміло, що вибори не будуть чистими. Просто наївно уявляти, що вибори будуть чистими. Дійсно зараз не проблема поставити підпис під тим або іншим меморандумом, це вже стало предметом політтехнології, маніпуляції, позиції лівих, правих, правоцентристів, центристів і т.д. Тому мені здається, що не треба нам багато думати про те, як відреагує той або інший канди-

дат, чи будуть підписувати ці заяви. А треба робити заяви від політологічної спільноти з приводу тих або інших аспектів. Даайте це робити. Але це треба не просто робити, але і розкручувати. Може є смисл це раціоналізувати, щоб ми постійно цим займались

ВОЛОДИМИР ЛУПАЦІЙ

виконавчий директор Центру соціальних досліджень «Софія»

Якраз ситуація з меморандумом в цьому плані була унікальна тим, що нам вдалося організувати канали. Не будимо казати як. Правда вони все викрутили в той же самий день. Почали посилятися на зустріч Пустовойтенко з американським послом, де він казав, що уже виступили політологи з такою заявою про чесні вибори. Я пропоную робити такі речі, думаю, про це треба говорити.

ОЛЕКСІЙ ГАРАНЬ

Політики не будуть підписувати таки документи, або кожен буде підписувати сам по собі – Ющенко окремо, центристи окремо і т. д. Я пропоную, щоб політологи як спільнота все-таки виступали.

ВОЛОДИМИР ЛУПАЦІЙ,

Я хочу повернутись до теми, пов'язаної з реструктуризацією старих партійних проектів і з появою нових партійних проектів. З моєї точки зору, результати виборів будуть визначати усю конфігурацію. Тобто, чим більше будуть реструктуровані старі політичні проекти, тим менше буде місця залишатись для появи нових. Що ми на сьогодні бачимо? На сьогодні ми бачимо, що значної реструктуризації старих проектів не відбувається, з одного боку, за рахунок того, що все збивається в одну купу. А з іншого боку, навіть подивіться на саму структуру висунутих кандидатів. Традиційно можна казати, що є три рівні – фаворити, кандидати другого рівня і кандидати третього рівня. На цих виборах, фактично, кандидати другого рівня вибиті. Здава-

лось би, є багато політичних партій, вони так чи інакше когось підтримують, але з огляду на перспективу 2006 р., вони будуть намагатись якось і себе просувати. Але, особливо в системі партій влади, на сьогодні було заблоковано висування будь-кого – тобто нема ані Пустовойтенка, ані Тигіпка, нікого – всі ці партії не висуваються, за виключенням хіба що Кінаха. То зразу виникає ситуація вакууму. З одного боку, самі фаворити, політична боротьба розгортається на рівні персоналій фактично, тому що на сьогоднішній день ми не бачимо боротьби якихось партійних програм змістовних чи якихось загальнонаціональних стратегій. І з іншого боку, ми бачимо дуже багато висуванців у цю категорію третю. Що нас може цікавити? Нас все-таки цікавить, наскільки є передумови для виникнення нового політичного простору? Я думаю, що реально ми можемо сьогодні таку таблицю – політичну «таблицю Менделєєва» спробувати накидати проективно, якщо ми відійдемо від цієї сьогоднішньої системи координат – ліві, праві, центр. Тобто треба подивитись по-іншому на майбутню перспективу, враховуючи, що все-таки нові політичні проекти будуть, що старі політичні проекти неадекватні. Це стосується і лівих, і правих, і центру, якого, як ви кажете, нема. Тоді, що ми отримаємо? Я думаю, що це може виглядати приблизно так. Так чи інакше, якщо буде нормальній характер виборів, якщо не відбудеться якихось ексцесів, ми можемо очікувати появи нових партійних проектів – так званих «нових лівих». Вони можуть бути або на нацистській платформі, або на неонацистській, або взагалі на пост-нацистській, але все одно це будуть нові ліві. Друге, так чи інакше збережуться такі партійні проекти, як партії рентних груп капіталу. Третій момент, так чи інакше повинні будуть пробитися так звані партії дрібної буржуазії. Вони можуть відстоювати позиції громадянського анархізму, тобто розкручувати ті речі, які пов'язані з тиском держави. І доречі партії дрібної буржуазії можуть бути підтримані і використані партіями рентного капіталу, тому що вони, отримавши і накопичивши можливості юридичні, фінансові і економічні, будуть прагнути максимально послабити державу. І тут їх союзниками можуть бути, як це не дивно, ці нові політичні проекти дрібної буржуазії, яка буде крипити все і вся. Нарешті, дійсно, не можна виключати появу регіональних партій, про що казав Андрій Єрмолаєв. Уявіть собі ситуацію – Янукович пролітає, що відбувається з Партиєю регіонів? Вона просто перетворює

ється на регіональну партію, при тому що вона може бути зареєстрована як загальнонаціональна і навіть брати свої 3%. Нарешті можуть виникати партії, які важко віднести до якоїсь категорії – ті, які намагатимуться політично представити на загальнонаціональному рівні якісь локальні, але дуже болючі проблеми. Вони вже є, наприклад Партия захисту споживачів, зареєстрована у вигляді кандидата в президенти, потенційно може виникнути Партия захисту міноритарних акціонерів – все залежить від того, чи знайдуться люди, які будуть це інвестувати. Нарешті остання категорія – це квазі-ідеологічні партії, які можуть сповідувати або фундаменталістські якісь ідеології або проросійські. Для нас в проективному режимі дуже продуктивно робити варіанти некласичної структуризації політичного простору, тобто не так, як зараз – ліві, праві, центр і всі ці варіанти. Це вже фактично втратило свій зміст, всі це визнають. По-перше, ця класифікація в принципі належить періоду індустріалізму. По-друге, ми самі не є країною класичною, ми – країна, яка в переходиті. Коли ми беремо класичну рубрикацію політичного простору, ми автоматично підганяємо реальні політичні процеси під цю концепцію, ми їх заганяємо в цю шахту. Я думаю, що може бути два види класифікації або більше, треба шукати більш адекватні. Те, що я виклав – це просто один із варіантів.

ІРИНА БЕКЕШКІНА

Про що ми говоримо, коли говоримо про політичні структуризації? Мені здається, що можна говорити у кількох сенсах і вони дещо різні. З одного боку, це об'єктивна політична структуризація, оскільки люди, всі люди власне (за винятком деяких, які взагалі ні про що ніколи не думають – приблизно відсотків 15, які на всі питання кажуть, що їм важко відповісти, і взагалі важко сказати, про що вони там думають, які позиції мають) мають певні позиції – позиції щодо ринкових перетворень, повернення до колишньої системи, позиції щодо зовнішньополітичних орієнтацій, позиції щодо існуючого режиму. Тобто є певні подільні лінії у суспільства, і за цими подільними лініями йде структуризація. Я свого часу написала статтю, зараз не буду її переказувати, вона була надрукована у Інституті соціології у збірнику «Соціальний моніторинг» – на основі даних з 1994 до нинішнього року видно, що ці позиції дуже стабільні вже в

суспільстві, вони кристалізувалися і кристалізувалися певні соціальні групи. Тобто є вже об'єктивна політична диференціація певних соціальних груп щодо найбільш важливих проблем існування і розвитку суспільства. Це безумовно є об'єктивна політична структуризація суспільства. Певні вважають, що треба орієнтуватися на союз із Росією-Білоруссю-Казахстаном, інші вважають, що треба орієнтуватись на НАТО. Точніше значна частина орієнтується і туди, і туди, але в альтернативній постановці питання ці групи є і вони дуже стабільні – є групи, які вважають, що треба вступати в НАТО, і є групи, які вважають, що ні. Це власне і є позиції, які мають обстоювати політичні партії.

Є ідеологічна політична самоідентифікація, тобто ті, хто вважають себе прихильниками соціал-демократів, націонал демократів і так далі. До речі, з цими речами вона теж співвідноситься. Інша річ, що за такої самоідентифікації дуже багато тих, які себе ніяк не ідентифікують, це по-перше. По-друге, наприклад, ті хто об'єктивно є лібералами, так себе не називають. У нас є вже в суспільстві досить значний прошарок, відсотків 10, тих, які вважають, що від держави їм нічого не треба, аби держава не втручалася, якомога менше втручалася, хай вона їм нічого не дає, вони нічого не чекають – тобто це типові ліберали по економічним поглядам. Але саме слово ліберал, нажаль, у нас сприймається як лайка. При цьому, скажімо, якщо партія, що відсторює такі ідеї, буде інакше називатися, не ліберальна, то вона може певну роль відіграти. А проблема в тому, що в нас таки подільна лінія не одна «ліві-праві». «Ліві-праві» – це універсальний поділ, який означає ніщо інше як рівень податків і рівень державного перерозподілу – чи повинні податки бути мінімальними, а зарплати відповідно більшими, чи держава має брати великі податки і розподіляти їх. Є ця диференціація, я про це писала і порахувала ці групи, де перехрещуються принаймні три основні подільні лінії між потенційним електоратом. Адже для партій важливо мати електорат. Тобто, коли ми виокремимо ці сегменти електорату, тоді ми можемо говорити про базу для формальної реєстрованої політичної сили, а вигадувати можна все що завгодно і дивитися, чи вистачає для них електорату. Так от, я виділила 12 таких груп, порахувала навіть у відсотках, скільки кожен сегмент може займати на перехресті цих трьох позицій. У книжці «Вибори-2002» я по тих, хто пройшов в парла-

мент, проаналізувала позиції електорату теж по трьох подільних лініях, показавши, що взагалі стабільна більшість просто неможлива, оскільки більшість в одному відношенні не сполучається з більшістю в іншому.

Тепер що стосується президентських виборів. Проблема в тому, я згодна, не лише в Україні, а в будь-якій країні, що тут діє політика «to catch all», тобто захопити усіх, не зважаючи на їхні орієнтації, на їхні відмінності. При цьому, чим більший електорат, тим більш він суперечливий за своїми орієнтаціями. Навіть, якщо брати партійні вибори – чим більше відсотків отримає партія, тим більше розброду в орієнтаціях електорату, тим більше він не сумісний за своїми поглядами. А на президентських виборах це ще більш відчутно, і зрозуміло, що чим більшим є електорат кандидата, тим більш аморфними є його програма і висловлювання, оскільки він не хоче відлякати інших. Оскільки у другому турі необхідно набрати більше половини голосів і треба охопити якомога більше навіть в першому, то в мене ілюзій, що це якось сприятиме політичній структуризації, немає. Навпаки, мені здається, претенденти будуть якомога більше дистанціюватися від різних політичних партій і себе представляти як населення загалом, і обіцяти якомога більше.

Переходжу до останнього – до прогнозів. Я думаю, що після виборів все ж перспектива для політичної структуризації, яка буде втілена в партійну структуризацію буде більша. По-перше, очевидно цьому сприятиме пропорційна система та місцевому рівні розвиток місцевих осередків. По-друге, тут є важлива деталь, на яку не звернули ще увагу. В ситуації такої гострої боротьби, як зараз, відбувається ескалація обіцянок, тобто для того, щоб завоювати якомога більше людей, кандидати змушені все більше і більше обіцяти. Янукович уже пообіцяв підвищення зарплати в два-три рази. Два-три рази – вже є різниця велика, мені цікаво, в два чи в три. До того ж очевидно, що нема за що їх підвищувати. Той золотий дощ, який пролетьється в вересні на народ, буде за рахунок продажу Криворіжсталі, яка практично вся, як і обіцяли, в більшій частині піде на благо народу, за рахунок збільшення резервів і т. ін. Після виборів, хто б не переміг, люди будуть очікувати виконання цих обіцянок, а цього ж не буде, оскільки, по-перше, очевидно, нема звідки буде взяти ці кошти, а по-друге, треба

буде ще й відбити ті гроші значною мірою, що пішли на вибори. Зараз мені казали взагалі у багатьох фірмах прибутку немає, бо все йде, підгрібається під вибори, а треба ж буде якось іще жити. Тобто золотий дощ припиниться, обіцянки не буде виконувати хто б не був президентом, бо нема за що. Це означає, що, з одного боку, навколо президента як переможця буде міцніти, консолідуватись політична сила, він буде мати великі можливості. З другого боку, буде міцніти опозиція, оскільки у них буде той електорат, який можна буде мобілізувати на майбутні вибори 2006 р. Яка буде опозиція? Цілком можливо, що розквітне СДПУ(о). Якщо вони не переможуть, то згадають, що вони – соціал-демократи і мають можливості збурювати електорат і казати: «Дивіться, Ющенко вам обіцяв і нічого не зробив». Якщо президентом буде Янукович, який забагато обіцяв, тим більше буде можливість для опозиції і лівої, і не лівої зміцнюватись як політична сила ійти на вибори. Отже я думаю, що якраз ця консолідація буде дуже цікавою, але після президентських виборів.

ІЛЬКО КУЧЕРІВ,

*директор Фонду демократичні ініціативи,
випускник програми Інституту Кеннана*

Іще буде кілька ризиків. По-перше, обвал у нас буде економічний, судячи з усього, інфляційний. Суто інфляційний ефект буде, оскільки є питання збільшення показника грошової маси в абсолютних вимірах. Другий момент дуже серйозний – це проблема нових державних проектів, які зараз фактично профінансовані. Це юридично оформлені проекти під бюджет, кожен з яких має вимір кілька мільярдів. Фактично це одна з передумов можливого банкрутства бюджету, якщо потрібно буде потім просто, як кажуть, каталогізувати обіцянки, це ж потрібно фінансувати. Фінансування відкрито всюди – там 10 мільйонів, там п'ятдесят і т.д., а сума там на півтора десятки мільярдів в цілому. Є кілька міжнародних ризиків, пов'язаних в тому числі і з Росією, і з нафтою. Тобто незалежно від переможців все це сконцентрується на два місяці – листопад і грудень.

ОКСАНА ГРЕБІНЕВИЧ,

*асpirант Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди
НАН України*

Мені хотілось би торкнутися теоретичного аспекту питання структуризації. На мою думку те, що сьогодні говорилося відносно структуризації, можна умовно поділити або віднести до двох площин. Перше – це система структуризації суспільства. Тут є важливим загальний рівень і саме тут відбувається політична картина структуризації. І безумовно, тут також на сьогоднішній день ще існують проблеми – вже згадувалося про невідповідність бренда та політичної марки і таке інше. Але мені трошки детальніше хотілося торкнутися другого рівня. Тут не зовсім коректно говорити саме про структуризацію, а можливо було б слушно говорити про прояснення особистісних позицій і відношень. І тому саме тут мова вестиметься про ідеологічну самоідентифікацію людей. На сьогоднішній день ми не тільки не можемо говорити про стійкі чи нестійкі ідеологічні орієнтири, а ми бачимо дуже сильну плутанину в головах людей щодо політичних питань. Тому я просто аналізувала ряд соціологічних досліджень. Наприклад, для третини людей, які називають себе лібералами, зовсім не є важливим, чи відстоює партія, за яку вони будуть голосувати, дипломатичний принцип. Або для майже чверті не важливо, чи відстоює партія ринкові принципи. Тому мені здається, що тут дуже важливим є взагалі питання зрілості населення, зрілості суспільства з одного боку, і відповідно політичної грамотності населення. Бо структуризація на такому загальному системному політичному рівні не може відбуватися без певної ясності в головах людей. І на мою думку, тут існує така помилка партій чи загально об'єктивний процес, коли теоретична пропаганда з боку партій дуже слабка або відсутня. Саме цей аспект роботи партій міг би загально підтягнути рівень політичної грамотності населення. Тобто взагалі сама структуризація в суспільстві і політична структуризація зокрема залежить перш за все від культурної сфери, сфери політичної грамотності та компетентності електорату – населення України. Необхідно стимулювати системну структуризацію суспільства на рівні політичних партій, а саме працювати з населенням для того, що адекватний вибір був. І та же рефлексія,

скажімо, відносно ідеологічних орієнтирів. Тобто тут така прогалина велика існує.

ІЛ'ЬКО КУЧЕРІВ

Абсолютно справедливо поставлено питання. Ми колись штуркували на одному з круглих столів, що за 20 років, наприклад, комуністи не написали до сих пір монографію чи великий трактат «Положення робітничого класу в Україні». Це ж фундаментальна основа діяльності будь-якої дієвої сили, яка спирається на певний електорат.

КОСТАНТИН МАЛЕСЬ

Щодо того, що будуть великі розчарування в президенті та його обіцянках сумнівів немає. Це – аксіома, що, здається, зараз достатньо поширена, проте, для мене не вона очевидна. Із цього приводу є гарний анекдот польський: «У нас був один чесний прем'єр-міністр, а саме Мазовецький. Ішов на вибори, говорив, якщо стану – переможцем буде гірше, переміг – стало гірше». Дотримав свого слова. Насправді не завжди люди очікують від президента тільки хорошого. Тим більше, якщо переможе опозиція, можна все списати на попередню владу, особливо, у перші два-три місяців. А потім можна починати щось робити.

ВОЛОДИМИР МАРТИНЮК,

директор Інституту громадських зв'язків

На мою думку, структуризація буде на цих виборах, вона йде. Я думаю, що стресова необхідність дійти до якоїсь угоди в 2-му турі – це дуже добре для суспільства, бо як раз тоді великою частиною будуть відкидатися якісь міфічні різниці, псевдо-ліві, псевдо-праві, псевдо-націоналісти, псевдо-не-націоналісти і т.ін., а політичні сили будуть консолідуватися навколо більш реальних проблем. На щастя, проблема націоналізму на цих виборах відійшла, вона є не такою актуальною і не домінує. В обох президентів будуть націоналісти, в Ющенка вони вже є, в Януковича, мається на увазі кандидата, також буде повно націоналістів під кінець виборчої компанії, у всякому

разі дорікнути комусь з них чітко, що той не національний, буде важко. І це, в принципі, нормально. Тобто це питання виводиться за дужки виборчої боротьби, і дискусія суспільна починається вже відносно якихось конкретніших речей. Я розумію, що у нас залишається це питання, але я думаю, що у цьому відношенні ми стаємо більш подібними на якісь нормальні цивілізовані демократичні країни – там ніхто на виборах не сперечається, хто більший патріот, хто менший. Сперечаються за якісь конкретні особливості розвитку країни. І це добре. Взагалі, всі ці ліві, праві – це все дійсно псевдо-розподіл, тому що комуністи – це насправді консерватори, якщо брати за європейським зразком.

На мій погляд, зараз є такі реальні водорозділи. Перший – це креоли і не креоли (не пам'ятаю, хто запустив цей термін), тобто креольський тип, модель розвитку України і не креольський. Це приблизно такий розкол, як був у свій час в Сполучених Штатах перед Громадянською війною. Фактично Південь пропонував креольський американський тип розвитку США, Північ – інший. Північ перемогла, і Сполучені Штати зараз відрізняються від решти Латинської Америки. У нас ця дилема слабша, але в даний момент вона є дуже яскравою. Тобто значна частина нашого креольства орієнтується на Росію, і десь трошки є західне креольство. Але в основному я поділив би так: ті, хто за Януковича – це, так сказати, східні креоли, ті, хто за Ющенка – вони, скажімо так, люди від ґрунту, якусь свою власну лінію хочуть.

Другий поділ, який у нас є – це неофеодалізм і капіталізм. У нас фактично створилася дуже потужна псевдо-феодальна система влади. Тобто власність поки не має ніякого відношення, грає роль ярлик, удел, і наскільки ти відданий владі – Кучмі, чи Голові адміністрації, чи начальнику міліції, настільки ти маєш певний бізнес. Тільки ти втратив цю довіру – твій бізнес забирається. Тобто, власність ще у нас не має того значення, яке вона має на заході. Вона поступово набирає сили, і я думаю, що ті сили бізнесу, які виступають за Ющенка, це самі ті, які демонструють класично капіталістичний підхід, тобто те, що власність є священна, недоторканна. Ті ж, які виступають за Януковича – це представники неофеодальної системи, яка у нас створилася, яка дуже замаскована зверху під капіталізм, а насправді це у найчистішому вигляди феода-

лізм. Оці два розділи є зараз, і по цих лініях буде іти ідеологічна боротьба. Можливо, це буде виражено іншими словами, іншими партіями, але якщо спробувати суть побачити, то напевно суть буде в цьому: креольство – некреольство, феодалізм – капіталізм.

ІРИНА БЕКЕШКІНА

Тобто 4 блоки?

ВОЛОДИМИР МАРТИНЮК

Вони пересікаються між собою. Але це нова класифікація, новий розподіл.

ІРИНА БЕКЕШКІНА

Тобто реальні політичні суб'єкти будуть діяти в термінах трошки інших

ВОЛОДИМИР МАРТИНЮК

Так, вони будуть це називати по іншому, але реальні дії можна модулювати в цих термінах. А всі оці «ми – націоналісти», «ми – не націоналісти», «ми – ліві», «ми – праві» – це все буде відходити. І десь можливо саме в тих 4 координатах буде орієнтуватися поняття центризму

КОСТАНТИН МАЛЕСВ

Я ще хочу зі структуризацією дещо розібратися. Ідея про те, що боротьба за крісло президента відбувається тільки в особистісному плані, для мене сумнівна. Наприклад, у Штатах – це особистісна боротьба або це структуризація суспільства? З одного боку, так, безумовно, там борються два кандидати. Але з іншого боку це боротьба, поглядів, боротьба ідеологій.

ІЛЬКО КУЧЕРІВ

Є ще одна дуже важлива національна передумова. Україна, все-таки, міська країна. Міська країна вона у всіх відношеннях – і в інфраструктурі, і в традиції життя територіальної громади. Це безумовний факт. При цьому – мене вразила ця цифра – дослідники проаналізували довідник «Хто є хто в Україні», і вийшло, що 70% людей, які внесені в цей довідник – це вихідці із села в першому поколінні 60–70 років. Вони реально розподіляють гроші, вони реально є носіями суверенітету, вони реально приймають політичні рішення від рівня держадміністрації до рівня глави держави й т.д. Ми – міська країна, керована вихідцями із села. Я згодний з тим, що ви тільки що сказали, але наступним кроком щодо структуризації нашої країни повинна бути зміна наявної практики – міська країна повинна управлятися городянами. Причому, отут має місце наступний факт, що не описується в системі політичної теорії, а описується в системі термінів психоаналізу, і суть його зводиться до такого: 4 покоління повинна пройти. Тут можна чітко відстежити два більших етапи: перший – це дорадянський етап, коли створювалася європейська інфраструктура, і радянська індустріалізація – це другий етап. І покоління, що зараз приходить до влади, росло разом з індустріалізацією, воно вже включено в міську культуру.

Учасники семінару

Ірина БЕКЕШКІНА	<i>старший науковий співробітник Інституту соціології НАН України, науковий керівник Фонду «Демократичні ініціативи», випускниця програми FSA</i>
Олексій ГАРАНЬ	<i>професор НАУКМА, випускник програми Інституту Кеннана та програми ім. Фулбрайта</i>
Оксана ГРЕБІНЕВИЧ	<i>аспірант Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України</i>
Андрій ЄРМОЛАЄВ	<i>директор Центру соціальних досліджень «Софія»</i>
Ілько КУЧЕРІВ	<i>директор Фонду демократичні ініціативи, випускник програми Інституту Кеннана</i>
Володимир ЛУПАЦІЙ	<i>виконавчий директор Центру соціальних досліджень «Софія»</i>
Костянтин МАЛЕЄВ	<i>заступник директора Дослідницького центру «Імідж-Контроль»</i>
Володимир МАРТИНЮК	<i>директор Інституту громадських зв'язків</i>
Володимир ФЕСЕНКО	<i>голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента», випускник програми IREX</i>
Данило ЯНЕВСЬКИЙ	<i>кандидат історичних наук, директор Інституту політичного моделювання</i>

Підп. до друку 27.07.2004 р. Формат 60x84/16.
Папір офс. Друк репрogr. Гарнітура UkrainianSchoolBook
Ум. друк. арк. 2,0. Об.-вид. арк. 2,2.
Наклад 300 прим. Замовл. №

Видавництво «Стилос».
04070, Київ-70, Контрактова пл., 7.
Свідоцтво Держкомінформу України (серія ДК № 150 від 16.08.2000 р.)